

5. Кроник А.А. Субъективная картина жизненного пути как предмет психологического исследования, диагностики и коррекции / Кроник А.А. — М.: Прогресс, 1994. — 238 с.
6. Нюттен Ж. Мотивация, действие и перспектива будущего / Под ред. Д.А. Леонтьева. — М.: Смысл, 2004. — С. 390—455.
7. Резник Т.Е. Методология комплексного изучения жизненных стратегий личности / Т.Е. Резник // Личность. Культура. Общество. — Т. II. — Вып.2 (3). — 2000. — С. 40—59.
8. Серенкова В.Ф. Личностная организация времени как средство реализации жизненных планов / В.Ф. Серенкова // Применение концепции С.Л. Рубинштейна в разработке вопросов общей психологии : сб. науч. тр. — М : Наука, 1989. — С. 121—130.
9. Титма М.Х. Молодое поколение / М.Х. Титма, Э.А. Саар. — М.: Мысль, 1986. — 235 с.

В статье представлено результаты исследования жизненных перспектив студентов первого курса. Представлена авторская рефлексивно-прогностическая методика исследования содержания жизненных перспектив в образовательно-профессиональной сфере. Приведен сравнительный анализ полученных результатов студентов разных специальностей (на основе классификации Е.О. Климова).

Ключевые слова: проектирование, субъектность, компетенции, рефлексивная компонента, жизненная перспектива, неформальное образование.

The article is about the life prospects of the study first-year students. Author 'reflexive and predictive techniques designed to study the content of life perspectives in educational and professional life. The comparative analysis of the results students' majors based on the classification E.O.Klimova.

Keywords: design, subjectivity, competence, reflective component, vital perspective, non-formal education.

УДК 159.9

ПРАСОЛ Д. В.

Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті автором висвітлені основні причини вибору сучасними студентами педагогічних спеціальностей майбутньої професії, їхні професійні очікування та загальні проблеми підготовки вчителів у сучасних освітніх умовах.

Ключові слова: психологічна готовність, компонент готовності.

Сучасне українське суспільство перебуває під впливом потужних глобалізаційних процесів, швидких змін умов життя та переосмислення ціннісних орієнтирів. Ці зміни вимагають модернізації освітньої системи як провідного чинника соціально-культурного відтворення, успішної життєдіяльності людини та її подальшого вдосконалення. У контексті модернізації педагогічної освіти актуальною постає проблема підготовки вчителя початкових класів в нових навчальних умовах з урахуванням індивідуального підходу. В Україні в сучасній системі освіти помітно посилюється процес реорганізації, сутність якого полягає в тому, що відбувається інтенсивна робота над освітніми стандартами, змінюється структура та спектр спеціальностей. Як наслідок практична психологія, пов'язана із проблемою визначення професійної орієнтації і профпридатності, починає відігравати все більш значиму роль [6, 2]. Організація ефективної професійної діяльності вчителя є актуальною проблемою, при цьому важлива роль у підготовці гарного

вчителя виділяється саме його професійним якимостям.

Сучасний вчитель є визначною дійовою особою будь-яких змін у системі освіти, що вимагає відповідної професійної підготовки освічених спеціалістів, здатних до активної співпраці, успішної взаємодії з учнями, переорієнтації свідомості на гуманістичні цінності, що є характерними для творчої педагогічної діяльності.

Професійне становлення сучасних майбутніх вчителів у процесі їхньої підготовки у вищих навчальних закладах включає в себе не лише оволодіння відповідними знаннями, уміннями та навичками, але й особистісне самовдосконалення, активізацію життєвої позиції, виховання відповідних професійних якостей. Саме формування професійних властивостей майбутнього педагога є одним із основних завдань навчання у вищій школі, при вирішенні якого є важливим розуміння психологічних основ процесу розвитку особистості студента [1, 2]. Відповідно до змісту і конкретних завдань, які вирішуються су-

б'єктом трудової діяльності, готовність поділяють на **ситуативну**, яка детермінується відповідними психічними станами, і відносно **сталу**, яка визначається стабільними властивостями особистості [2, 3]. Саме останній її різновид, стала психологічна готовність студентів педагогічних спеціальностей, буде розглядатися в даній роботі.

На основі аналізу сучасних досліджень в Україні і західноєвропейських країнах можна визначити інтеграційні світові та вітчизняні тенденції щодо вдосконалення підготовки майбутнього вчителя початкових класів: зміна підготовки вчителя під дією світового цивілізаційного процесу; зміщення акцентів у професійних функціях та ролях вчителя; переорієнтація позиції майбутнього вчителя на фасилітаторську, а дисципліни педагогічного циклу – на саморозвиток і професійну самореалізацію кожного студента. Таким чином, якісна професійна психологічна підготовка студентів як майбутніх вчителів початкових класів в сучасних умовах розвитку суспільства відповідно до особливостей модернізації освітньої системи є надзвичайно актуальною.

Базові питання підготовки вчителів до майбутньої професійної діяльності вже досліджувалися широким колом вчених. Зокрема, питання про якість професійної підготовки неодноразово піднімалося в роботах Абдуліної О.А., Архангельського С.І., Білозерцевої Є.П., Бобкової Т.В., Піскунова А.І., Сластьоніна В.А. тощо, а питання про психолого-педагогічну готовність вчителя до своєї професійної діяльності вивчалося Просецьким П.А., Марковим А.К., Орловим А.Б., Реан А.А. та багатьма іншими науковцями, проте остаточної однозначної відповіді ще не дано. Багатьма дослідниками відзначається низький рівень готовності випускників застосовувати отримані теоретичні знання на практиці, зокрема психологічні – це Горбачова Е.І., Павленко В.В., Савченко В.Ф., Семиченко В.А., Щербан Т.Д., Яковенко О.Ф. та багато інших науковців. Саме недостатня методична та практична розробленість проблеми психологічної підготовки майбутніх вчителів початкових класів, а також вимоги практики зумовили вибір теми даної наукової статті.

Сучасні загальноосвітні навчальні заклади є цілісними соціальними утвореннями, які мають спеціальну структуру і виконують специфічні функції в суспільстві – це навчання, виховання та розвиток підростаючої особистості. Загальноосвітні навчальні заклади є відкритими системами, які мають постійно враховувати зміни, які відбуваються у соціальному середовищі, швидко адаптуватися до нових підходів у суспільному розвитку та трансформувати їх у новий зміст

навчання, нові освітні та інформаційні технології, нові стратегії взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу, нові психологічні характеристики учасників взаємодії. У нормативних документах зазначається, що педагогічною діяльністю можуть займатися особи з високими моральними якостями, які мають відповідну освіту, професійно-практичну підготовку, фізичний стан яких дозволяє виконувати службові обов'язки. Ці особи настановами та особистим прикладом повинні утверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі: правди, справедливості, відданості, патріотизму, гуманізму, доброти, стриманості, працелюбства, поміркованості та інших добродійностей [7, 27], постійно підвищувати свій професійний рівень, педагогічну майстерність і політичну культуру [7, 27].

Під психологічною готовністю традиційно розуміють психічний феномен, за допомогою якого пояснюють стійкість діяльності людини у полімотивованому просторі [4, 128]. **Психологічна готовність** – це системне явище, що виявляється у вигляді ситуативної чи довгострокової, стійкої готовності, яка є діалектичною єдністю психічних станів і властивостей особистості [4, 137]. Таким чином, існують два основних підходи до визначення змісту та структури психологічної готовності: в рамках функціонального підходу готовність до діяльності трактується як певний стан психічних функцій, який забезпечує високий рівень досягнень при виконанні того чи іншого виду діяльності; з точки ж зору особистісного підходу психологічну готовність розглядають як результат підготовки до певної діяльності [5; 7; 8]. Однак ряд представників особистісного підходу вказують на глибокий зв'язок функціонального стану готовності та готовності як стійкої характеристики особистості: стверджується, що стан готовності – це тимчасова готовність, а підготовленість особистості є довготривалою готовністю [5, 83]. Автор дотримується другого підходу, розуміючи під **психологічною готовністю** стійке багатоаспектне та ієрархізоване утворення особистості, яке включає низку компонентів, адекватних вимогам, змісту та умовам управлінської діяльності і забезпечують її успішне виконання [5, 39].

Знання оптимальної структури особистості вчителя початкових класів, зокрема тих чинників, які зумовлюють успішність його професійної діяльності, буде сприяти оптимізації якості підготовки майбутніх вчителів початкових класів до виконання своєї діяльності, оскільки дозволить розробити спеціальні цілеспрямовані програми навчання у системі вищої школи, спрямо-

вані на розвиток у майбутніх вчителів початкових класів необхідних для успішної педагогічної діяльності психологічних якостей, надання потрібних знань, вироблення відповідних умінь і навичок.

Традиційно під поняттям **психологічна готовність** розуміється багатоаспектне та ієрархізоване утворення особистості, яке включає низку компонентів (когнітивний, мотиваційний, операційний тощо), адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності. Зміст і структура психологічної готовності визначаються вимогами діяльності до психічних процесів, станів, досвіду, властивостей особистості та її установок [3, 12]. Психологічна готовність є центральною ланкою серед інших видів готовності і виражається в єдності професійно важливих якостей та направленості студента на майбутню діяльність [2, 12]. Психологічна готовність молодого спеціаліста сприяє успішному виконанню ним своїх обов'язків, правильному використанню знань, умінь та навичок, збереженню самоконтролю і здатності до перебудови залежно від виникнення непередбачуваних ситуацій. Таким чином, психологічна готовність є вирішальною умовою швидкої адаптації до умов праці і подальшого професійного удосконалення кваліфікації майбутнього спеціаліста.

Структура психологічної готовності до управлінської діяльності є складним синтезом тісно взаємозалежних структурних компонентів [9, 17]. Головною особливістю готовності є її інтегративний характер, що виявляється в упорядкованості внутрішніх структур, узгодженості основних компонентів особистості професіонала, у стійкості, стабільності і наступності їхнього функціонування, тобто готовність має ознаки, що свідчать про психологічну єдність, цілісність особистості професіонала, що сприяють продуктивності діяльності [9, 5].

Професійна компетентність вчителя має сформуватися в процесі навчання і містити знання, вміння, ставлення, досвід діяльності та поведінкові моделі особистості, оскільки сучасна професійна діяльність майбутнього вчителя початкових класів базується на його підготовці як високопрофесійного фахівця, який ознайомлений з сучасними світовими вимогами до навчально-виховного процесу школи першого ступеня, підготовлений до організації навчальної діяльності молодших школярів як педагогічної взаємодії, що спрямована на розвиток кожної особистості, її підготовку до вирішення завдань життєтворчості [9, 57], володіє відповідними психологічними властивостями.

Ядро готовності становлять психічні процеси і властивості. Зміст психологічної готовності майбутніх вчителів складають інтегральні характеристики особистості, які включають у себе інтелектуальні, емоційні та вольові властивості, професійно-моральні переконання, потреби, знання, уміння і навички, педагогічні здібності. В структурі психологічної готовності до педагогічної діяльності виділяють низку компонентів:

- **мотиваційний компонент**, який включає до свого складу професійні установки, інтереси і прагнення займатися педагогічною роботою. Основою цього компоненту є професійно-педагогічна спрямованість як особисте прагнення людини застосувати свої знання в обраній професійній сфері, це позитивне ставлення до обраної професії, зацікавлення нею, бажання вдосконалювати свою підготовку тощо;
- **орієнтаційний компонент** як ціннісно-професійні орієнтації, основою яких є професійна етика, професійно-педагогічні ідеали і погляди, принципи і переконання, відповідно до яких є готовність у вчителя діяти в практичних ситуаціях;
- **пізнавально-операційний компонент** включає до свого складу професійну спрямованість уваги та пам'яті, уявлень і сприймання, педагогічне мислення, педагогічні здібності, знання, дії, операції і заходи, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності;
- **емоційно-вольовий компонент**, оскільки зміст психологічної готовності характеризується зв'язком інтелектуального та емоційного в сфері особистості. До його складу входять почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності педагога; емоційний тонус, емоційна сприйнятливність, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль;
- **психофізіологічний компонент** – це впевненість у власних силах, прагнення наполегливо працювати і до кінця доводити розпочату справу, здатність вільно керувати своєю поведінкою і поведінкою інших, професійна працездатність, активність і саморегулювання, врівноваженість, витримка, динамічний темп роботи;
- **оцінюючий компонент** передбачає самооцінку своєї професійної підготовки і відповідність процесу вирішення професійних завдань оптимальним педагогічним зразкам. Цей компонент сприяє професійному самовдосконаленню [8, 12].

За твердженням Сластьоніна В.А, готовність вчителя до професійної діяльності є складним

особистісним утворенням, яке поряд із педагогічними діями, знаннями й уміннями передбачає наявність якостей особистісних характеристик, що забезпечують успішне виконання професійних функцій. Ним були виділені наступні основні компоненти даного утворення:

- властивості та характеристики, які визначають пізнавальну, професійно-педагогічну спрямованість особистості вчителя;
- вимоги до його психолого-педагогічної підготовки;
- обсяг складу спеціальної підготовки;
- зміст методичної підготовки за фахом [10, 27].

Сластьонін В.А. вважає, що готовність є особливим психічним станом, який характеризується наявністю у суб'єкта образу, структури певної дії та постійної направленості свідомості на її виконання. Водночас, готовність, на думку педагога, повинна вмещувати різного роду установки на усвідомлення певної задачі, модель імовірної поведінки, визначення відповідних способів діяльності, оцінку своїх можливостей у співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату [10, 34]. Аналіз науковцями характеру включення молодих спеціалістів у роботу давав підстави говорити не тільки про недостатньо розвинені практичні вміння, але, насамперед, про несформований світогляд молодих учителів, їхню низьку психологічну підготовленість до професійної діяльності. Опитування виявили еклектичність, нестійкість подань про цілі педагогічної діяльності [9, 72].

Питання психологічної готовності студентів до професійної діяльності слід розглядати, перш за все, з позицій цілісності особистості, враховуючи при цьому роль мотивів і пізнавальних процесів, оскільки психологічна готовність як якість в значній мірі зумовлюється мотивами та індивідуальними особливостями даної особистості: її розвиток починається з обізнаності в професії, потім відбувається набуття необхідних знань, умінь та навичок, здатності їх реалізувати в конкретних умовах професійної діяльності вчителя початкових класів, закріплення професійних мотивів, позитивного ставлення до обраної спеціальності, підвищення вимог до себе, самокритичність [5, 11].

Таким чином, розгляд структури психологічної готовності до педагогічної діяльності дозволяє визначити готовність, зафіксувати сучасний рівень підготовки майбутнього вчителя. Якщо на I та II курсах студенти педагогічних спеціальностей намагаються визначити своє місце в суспільстві, адаптуватися до нового життя, зайняти

активну позицію в різноманітних соціальних відношеннях (розвиток та реалізація особистісної (комунікативної) сторони діяльності), то III курс є переломним для студентів, оскільки актуалізується предметно-практична діяльність, яка в подальшому нарощується на IV, V і VI курсах.

Хоча при проведеному нами опитуванні серед студентів початкових курсів Інституту педагогічної освіти МНУ імені В.О. Сухомлинського (212 студентів) більшість респондентів заявила про своє прагнення працювати за обраним фахом (92%), проте при лише частина з опитаних респондентів (57%) відзначила свою психологічну готовність до професійної діяльності як високу. Отримані дані співпадають з дослідженнями, що проведені Кондрашовою Л.В., за якими з 500 студентів педагогічних ВНЗ тільки 56% студентів II курсу, 37% студентів III курсу і 33% студентів IV курсу вважали себе психологічно підготовленими до роботи у школі. Ці дані були підтверджені невисоким рівнем психологічної готовності студентів II–IV курсів до виконання педагогічних функцій у період практики [8, 17]. Проведені багатьма авторами дослідження свідчать про те, що вже наприкінці I курсу близько 30% відсотків студентів не бажали б повторити вибір професії, якщо б їм довелося вибирати повторно [4, 23]. В той же час слід зазначити, що чим вищий ступінь задоволення вибором, чим більш позитивне ставлення студента до вчительської діяльності, тим вищим є рівень психологічної готовності студентів педагогічних спеціальностей до майбутньої професійної діяльності.

Серед основних причин, які вказувалися студентами педагогічних спеціальностей початкових курсів щодо вибору професії вчителя початкових класів, найчастіше називалися такі, як любов до дітей, приклад першого вчителя, бажання працювати в сфері освіти, прагнення працювати у сфері «людина-людина», потреба бути корисним суспільству. Таким чином, важливим вже є світогляд і ціннісні орієнтації, професійні зацікавлення, перспективи самореалізації особистості в суспільстві. Сучасна освітня практика показує, що на даному етапі розвитку освіти потребують удосконалення критерії відбору студентів на вчительську професію, зокрема, вчителя початкового класів. Аналіз наукових праць багатьох вітчизняних авторів свідчить про те, що вже на I курсі вищої школи приблизно 30–40% студентів не зробили б повторний вибір цієї професії, якби їм довелося обирати знову, приблизно такий же відсоток студентів залишається до III курсу [1, 22]. Крім того, частина студентів не відповідає

вимогам майбутньої професії за психічними властивостями.

Основна турбота вищих навчальних закладів у роботі зі студентами педагогічних спеціальностей – це становлення майбутнього вчителя, який нещодавно був школярем, і якому тепер потрібно дати ті знання, сформувавши відповідні уміння та навички, що дозволять йому стати гарним вчителем початкових класів. Професійна готовність особистості є регулятором і передумовою ефективною і творчою діяльністю, найбільш значними факторами якої є мотивація, підготовка, самообілізація знань, установка на діяльність, властивості особистості, задоволеність працею людини [2, 3].

В процесі професійного становлення майбутнього вчителя початкових класів особливе значення має педагогічна практика, оскільки вона дозволяє студенту апробувати отриманий в процесі навчання суб'єктивний досвід саморегулювання в педагогічній взаємодії на практиці, реально оцінити правильність вибору професії. Зазвичай студенти початкових курсів практично не орієнтуються в своїй майбутній роботі. Майбутній спеціаліст може співвіднести свої можливості з тими вимогами, які пред'являються вчителю початкових класів, виявити і усвідомити власні недоліки. Крім того, під час проходження педагогічної практики у студента відбувається розмежування моделі «ідеального» і «реального» вчителя, формується власний образ «оптимального» вчителя як конкретної людини.

На думку багатьох науковців, існують значні резерви в організації навчально-виховного процесу у вищій школі для покращення психологічної підготовки майбутніх вчителів початкових класів [2, 4]. Зокрема, потребує оптимізації структура навчальних планів, введення дисциплін психологічного циклу і їх зв'язків з віковою фізіологією, педагогікою, конкретними методиками тощо. На думку сучасних дослідників, для психологічної підготовки вчителя, крім загальної, вікової, педагогічної і соціальної психології бажа-

но ввести ще такі психологічні дисципліни, як практична психологія, психологічні методи наукового дослідження, різні спецкурси, які будуть сприяти знайомству студентів з результатами наукових досягнень у психології та активно впливати на формування у них уміння використовувати їх на практиці [3, 28]. Крім того, необхідне більш активне включення студентів у наукову роботу з психології, введення різних нових технологій, які б сприяли розвитку пізнавальної активності студентів, викликали науковий інтерес до психологічних знань та розуміли їх значимість для майбутньої професії.

Список використаних джерел

1. Аверченко Л.К., Залесов Г.М. Психология управления : курс лекций / Л.К. Аверченко, Г.М. Залесов. — Новосибирск: Изд-во НГАЗиУ, 1999. — 340 с.
2. Агеев В.С. Межгрупповое взаимодействие: социально-психологические проблемы / В.С. Агеев. — Москва: Изд-во МГУ, 1990. — 211 с.
3. Алайба Т.Е., Заборова Е.Н. Студенты об имидже государственных и негосударственных вузов / Т.Е. Алайба, Е.Н. Заборова // Социальные исследования. — № 2. — 2004. — С. 93—98.
4. Актуальні проблеми психологічної освіти в системі підвищення кваліфікації кадрів : тези доповідей і повідомлень республіканської науково-практичної конференції 30—31 травня 1994 р. — Київ: УПКККО, 1994. — 240 с.
5. Бондарчук О.І., Коломінський Н.Л. Зміст психологічної компетентності менеджера освіти шкільного рівня (методичні рекомендації) / О.І. Бондарчук, Н.Л. Коломінський. — Рівне: УПКККО, 1995. — 23 с.
6. Бруннер Е.Ю. Психологическая готовность будущих учителей начальных классов к профессиональной деятельности / Е.Ю. Бруннер. — К: Наука, 2010. — 120 с.
7. Драшкович В. Дилемма стратегического менеджмента / Драшкович В. // Проблемы теории и практики управления. — №3. — 2004. — С. 98—104.
8. Прасол Д.В. Психологічні засади підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до прогностичної діяльності: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук. — К.: Самвидав, 2009. — 20 с.
9. Литвиненко І.С., Прасол Д.В., Теглівець Л.В. Психология управления в освіті : методичний посібник. — видання 2-е. — Миколаїв: Вид-во «Арнекс», 2008. — 104 с.
10. Слостенин В.А. Формирование личности учителя советской школы в процессе профессиональной подготовки / В.А. Слостенин. — М.: Просвещение, 1976. — 158 с.

В статье автором освещены основные причины выбора современными студентами педагогических специальностей будущей профессии, их профессиональные ожидания и общие проблемы подготовки учителей в современных условиях образования.

Ключевые слова: психологическая готовность, компонент готовности.

In the article is light up principal reasons of choice by the modern students of pedagogical specialties of their future profession, professional expectations and problems of preparation of teachers in the modern terms of education.

Keywords: psychological readiness, readiness component.